

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

В статті подається системний аналіз організації процесу формування професійно-педагогічних якостей особистості майбутнього вчителя. Охарактеризовано алгоритм та стадії формування (адаптивна, конструктивна, реалізаційна, продуцентна). Визначено основні завдання та засоби формування якостей на кожній із стадій.

Ключові слова: професійно-педагогічні якості, педагогічна майстерність, професійна підготовка, майбутній учитель, засоби формування.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань професійної підготовки майбутніх педагогічних кадрів є стабільна зорієнтованість навчального процесу на системне неперервне якісне формування особистості вчителя основою якої є педагогічна майстерність з першого по останній семестр незалежно від змісту, циклу навчальних дисциплін та засобів, що використовуються. Так як педагогічний процес є одним із найскладніших, оскільки визначається інтегрованою ієрархією навчальних цілей, специфікою предметних засобів, особливостями освітніх технологій тощо, виникає необхідність здійснення його системного аналізу через пояснення особливостей формування педагогічних якостей з позиції визначення змісту, структури та технологічних основ вищого рівня педагога.

Аналіз досліджень і публікацій. Значний внесок у виявлення та характеристику професійно-педагогічних якостей зробили Ф. Гоноболін, Н. Кузьміна, А. Щербаков та інш. Вивченню якостей, що визначають педагогічну майстерність учителя присвячено роботи Ю. Бабанського, І. Зязюна, Е. Помиткіна, К. Демчук та інш. [1; 2; 3].

В сучасній науці структура і зміст самого явища "особистісна якість" досліджені на достатньому рівні, однак виникає необхідність окремого вивчення шляхів, засобів, способів його формування в професійній структурі сучасного педагога.

Мета статті полягає у визначенні загальних процесуальних позицій, які поєднуються на основі встановлення основних спільних закономірностей виникнення та функціонування професійно-педагогічних якостей як результату ціннісних якісно-професійних перетворень та подальшій розробці на цій базі науково-практичних засад проектування процесу формування цих якостей в системі вищої професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. В нашому розумінні процес формування професійно-педагогічних якостей останній являє собою систему поєднаних навчально-виховних заходів, спрямованих на забезпечення активного свідомого вивчення студентами системи теоретичних положень з різних навчальних дисциплін та переведення їх на рівень стійких елементів педагогічного досвіду, що дозволяють здійснювати будь-який вид педагогічної діяльності (діагностичної, прогностичної, управління, викладання, виховної корекційної тощо) на найвищому якісному професійному рівні. Отже це є процес неперервного засвоєння актуалізації та адаптації майбутніми вчителями до шкільної практики професійних знань, умінь та навичок, який здійснюється засобами

цілеспрямованого організованого системного проектування як окремих його відрізків, так і цілісної системної основи.

Процес формування професійних якостей як основи педагогічної майстерності вчителів різних спеціальностей проходить ряд спільних стадій, які є відносно самостійними його відрізками, що забезпечують міжрівневий перехід кількісно-якісних накопичень студентів в ході реалізації навчальних планів та програм педагогічної професійної підготовки. Ці стадії виділені умовно оскільки їх межі визначаються наявністю впливу провідних зовнішніх та внутрішніх факторів, зв'язки і сила яких залежать від: стану професійної спрямованості абітурієнтів; стійкості спеціальних професійних установок та ціннісних орієнтацій студентської аудиторії; науково-педагогічного рівня викладацького колективу; соціально-економічних умов здійснення процесу педагогічної підготовки в тому чи іншому навчальному закладі, які впливають на ставлення студентів до навчально-пізнавальної діяльності тощо. Однак поряд з цим проходження кожної стадії позначається концептуальною домінантою особистісного становлення майбутніх професіоналів в конкретних умовах.

Поряд з визначенням провідної навчальної мети основним завданням кожної із визначених нами стадій є забезпечення психолого-педагогічних умов для високоефективної реалізації якісних новоутворень на кожному із процесуальних етапів, що робить процес формування педагогічної майстерності цілісним, неперервним, контрольованим, передбачуваним тощо.

На нашу думку, першою стадією якісного формування майстерної особистості сучасного вчителя є адаптивна, яка починається з моменту вступу студента до вищого педагогічного закладу і продовжується весь час вивчення теоретичного циклу з фундаментальних, професійно-орієнтованих, соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних спеціальних дисциплін, та тим, що визначені як окремий компонент за вибором факультету. Основним змістом, що реалізується на цій стадії є: 1) адаптація власного ставлення студента до педагогічної діяльності і безпосередньо до: а) процесу його професійної підготовки, б) власної ролі майбутнього педагога у відповідності до вимог суспільства, сучасності, психолого-педагогічної науки, основних державних документів, що регламентують освітній простір тощо; 2) адаптація теоретичних загальноосвітніх наукових та професійних знань з вище вказаних змістовних циклів до рівня елементів власної свідомості у формі: моральних, інтелектуальних, професійних вищих почуттів (гуманізм, патріотизм, національна, професійна гордість тощо), стійких професійних інтересів як сукупності мотивів подальшої педагогічної діяльності та системи загальних людських цінностей; знань на рівні філософських, психологічних, педагогічних та інших законів, теорій, професійно-педагогічних морально-етичних переконань тощо. На цій же стадії окремо передбачається визначення та адаптація до власного досвіду студентом 1-2 курсу комплексу професійних дій і операцій, які є складовими загальних педагогічних вмінь, що забезпечують здійснення різних видів діяльності, в тому числі навчально-пізнавальної, діагностичної, діяльності прогностичного моделювання тощо, як провідних педагогічних засобів якісної підготовки майбутніх вчителів та засобів подальшої

організації навчально-виховного впливу на свідомість та досвід учнів при викладанні відповідних загальноосвітніх навчальних дисциплін. В освітніх закладах різного рівня акредитації студент уточнює та оволодіває навичками самостійного теоретичного та практичного моделювання загальних навчально-пізнавальних умінь, які в майбутньому стануть об'єктом його педагогічної діяльності та будуть з часом передані учням під час проходження різних видів педагогічних, навчальних практик, а також використані ним в подальшій професійній діяльності.

Якість проходження студентами цієї стадії залежить від змісту та кількості адаптованих ними до власного досвіду та свідомості особистісно-професійних накопичень у формі стійких цінностей, а також від характерного впливу останніх на ставлення майбутнього педагога до себе та інших, як носіїв означених соціально-професійних цінностей.

Проміжні та кінцеві результати її протікання фіксуються загально визначеними семестровими формами контролю (контрольна робота, атестація, залік, екзамен тощо), і підсумовуються кількісно-якісною оцінкою рівня освоєння студентами базових фундаментальних та спеціальних наукових теорій, наукових доробок, пошуків тощо.

Таким чином, провідними засобами професійного становлення на даній стадії є: 1) необхідна спеціальна інформація, яка відібрана та представлена в навчальних планах та програмах у вигляді філософських, психологічних, педагогічних, історичних та спеціальних теорій; 2) навчально-пізнавальна, наукова, культурно-масова, суспільно-корисна, елементарна науково-дослідницька, прогностична та інші види діяльності в залежності від домінант предметних, географічних, економічних, етнічних, соціально-політичних, екологічних професійних факторів тощо. Окремо слід виділити третю групу педагогічних засобів реалізації вказаної стадії, якими є засоби емоційного стимулювання. Їх цілеспрямоване застосування забезпечує адаптацію та прояв у студентів професійних, інтелектуальних, моральних, естетичних та інших почуттів, які є основою формування педагогічних (в тому числі психологічних, професійних, культурних та інших видів) соціальних установок, а також відповідних ціннісних орієнтацій, що визначають ставлення майбутніх вчителів до себе, як досвідченого майстра своєї справи в майбутньому, а також до перспективного рівня бажаної педагогічної майстерності, яким планує оволодіти студент.

Крім того ця група засобів забезпечує формування емоційно-вольового компоненту особистості майбутнього педагога, що регулює свідоме маніпулювання ним власними та учнівськими емоційними станами, які продукують соціально-значимі потреби професійного самовдосконалення гуманними, цивілізованими шляхами тощо.

Основними адаптивними завданнями, які реалізуються за допомогою вказаних засобів є :

- а) організація викладачем сприйняття студентом визначеного змісту відомих емоцій і почуттів, що забезпечує спрямовану фіксацію тих, які є професійно-значимими та навпаки; б) створення словесної емоційно-вольової моделі тих почуттів, які є професійно необхідними елементами для організації високоефективного педагогічного процесу;

- підготовка студентів до емоційно-вольової адаптації визначених чуттєвих моделей у

власній професійній діяльності через лабораторне входження в образ, який передбачає виникнення відповідних переживань та інших емоційних станів тощо;

- забезпечення відтворення та розпізнавання студентом зовнішніх проявів найбільш типових емоційно-вольових станів з наступним аналізом їх значення для професійного самовдосконалення та здійснення майбутнього педагогічного впливу на особистість учня;

- організація теоретичного та лабораторного вивчення студентами педагогічного емоційно-вольового комплексу з визначальними домінантами, що стимулюють чи подавляють бажані та не бажані емоційні фактори здійснення навчально-виховної взаємодії;

- підготовка студентів до самостійного проектування можливих емоційно-вольових станів учнів, які можуть стимулюватися при вивченні окремих навчальних предметних блоків, тем, або педагогічних ситуацій тощо.

До засобів емоційного стимулювання можуть бути віднесені будь-які, що забезпечують реалізацію вище вказаних завдань і виконують функцію продукування та закріплення професійно-значущих почуттів студентів у навчально-виховному процесі, а також викликають стійкі почуття тяготіння до оволодіння високим рівнем педагогічної діяльності як переживання гострої необхідності у засвоєнні різного роду нових, в тому числі і професійних знань, умінь та навичок - тобто потреби професійного становлення та самовдосконалення педагога-майстра.

Друга стадія, яка розпочинається з вивчення педагогічних та предметних методик: ("Методика виховної роботи", методика викладання окремих навчальних курсів, технологій здійснення конкретного виду діяльності чи то вивчення навчальних дисциплін тощо) означена нами як конструктивна. Основною метою її проходження студентами є забезпечення переходу елементів професійної свідомості майбутніх педагогів, які були сформовані на попередній стадії на рівні знань окремих науково-інформаційних блоків, положень, законів, теорій тощо, на рівень професійних, педагогічних умінь, якими є, наприклад, ті, що формуються при вивченні "Методики викладання математики", або ж "Методики виховної роботи", "Педагогічної діагностики" тощо.

Змістом формування педагогічної майстерності на цій стадії є реалізація наступних завдань: 1) забезпечення та підвищення майстерності студентів в самостійній розробці алгоритму професійно-педагогічних умінь різного порядку, наприклад: а) діагностичних, які складаються з умінь розробити діагностичний апарат, створити методику вивчення необхідних педагогічних факторів чи то явищ, ефективно реалізувати методи психолого-педагогічної діагностики при вивченні стану педагогічних явищ тощо; б) прогностичних, які поєднують вміння розробити перспективні навчально-виховні плани, робочі програми, здійснювати планування конкретного навчального або ж виховного циклу (різних типів уроків, лекційних, практичних занять, виховних заходів та інше); в) організаційних, які складають вміння майбутнього педагога організувати процес реалізації навчально-виховних планів різного змісту, рівня, профілю тощо; г) практичних, предметних; д) корекційних, які передбачають оволодіння студентами механізмом поточного аналізу проміжних та кінцевих результатів, своєчасним творчим моделюванням корекційного впливу через добір засобів та способів гнучкої педагогічної корекції та інше; 2) навчання студентів технологіям конструювання окремих етапів навчального чи то виховного заходу;

моделюванню дидактичних та виховних методів; проектуванню бажаних результатів у вигляді розробки ієрархії навчально-виховних цілей; теоретичному плануванню окремих відрізків здійснення навчального та виховного процесу; практичному відтворенню розробленої моделі чи то проекту в лабораторних умовах; 3) цілісному системному плануванні навчального та виховного циклу, що виконує сучасні вимоги та функції; 4) моделюванню системної послідовності педагогічних взаємодій та впливів у формі навчальних планів та програм тощо.

Провідними педагогічними засобами, що забезпечують ефективне проходження даної стадії є спеціальна інформація практичного тлумачення навчальних технологій, педагогічного досвіду та різних видів педагогічної діяльності, зокрема навчально-пізнавальна, прогностичного моделювання, корекційної, проектної, аналітичної тощо.

Ці ж самі завдання в деякій мірі вирішуються і на третій стадії - реалізаційній, яка розпочинається з апробації знань та умінь, набутих під час вивчення теоретичного матеріалу та в ході реалізації конструктивної стадії навчально-виховного процесу на основі проведення діагностичних, аналітичних та навчально-виховних заходів в активній педагогічній практиці. Однак ця стадія відрізняється від попередніх тим, що реалізуючи професійні знання та уміння в практиці виховної та навчальної діяльності, студенти переоцінюють свої особистісні досягнення, намагаючись удосконалити їх за рахунок максимальної реалізації власних практичних можливостей, що зумовлюється виникненням та емпіричним вирішенням педагогічних ситуацій, які виникають в процесі встановлення реальної навчально-виховної, корегуючої взаємодії з учнями, тощо.

Реалізуючи методичні, предметні, проектні навички та вміння в реальному навчально-виховному процесі, студенти відкривають в ньому нові явища, які потребують подальшого вдосконалення та практичної розробки нового діагностичного апарату, нових діагностичних методів, форм, педагогічних технологій тощо. Це забезпечує подальший логічний перехід на четверту стадію формування педагогічної майстерності - продуцентну.

Ця стадія характеризується залученням студентів до продукування: нових елементів; навчальної технології, навчального процесу; навчально-виховного циклу; педагогічного інструментарію; навчальних програм; планів виховної роботи; окремих спрощених освітніх підсистем, систем, навчальних курсів; наукових, дипломних робіт тощо.

Вказана стадія розпочинається під час проходження студентами активних педагогічних, професійних та випускних практик.

Провідними засобами її здійснення є: спеціальна інформація (з таких курсів як "Основи педагогічної майстерності" та "Основи педагогічної творчості" тощо), а також вище вказані види діяльності з обов'язковими елементами педагогічної творчості тощо.

В цей же час, визначаючи свій стиль та техніку здійснення різних видів педагогічної діяльності, майбутні вчителі стверджуються як педагоги-новатори за рахунок збагачення свого практичного досвіду новими досягненнями, продукованими на основі розвитку творчого педагогічного мислення та засвоєння нового педагогічного доробку вчителя, з яким вони співпрацюють на практиці. Ця стадія дає початок новому періоду оволодіння спеціальними педагогічними знаннями та уміннями, який продовжується протягом всієї професійної діяльності вчителя - креативному.

Основна особливість цієї стадії полягає у ствердженні себе в ролі педагога-творця

на основі розробки, модифікації та використання нових ефективних педагогічних методик, вивчення відповідних спецкурсів, психолого-педагогічні основи, специфіка розбудови, реалізації процесу якісного формування особистості майбутніх вчителів, відвідування професійних студентських утворень тощо. Таким чином має бути побудований процес якісного формування особистості сучасного вчителя.

Висновки. На основі викладеного вище можна стверджувати, що інваріант процесу формування професійно-педагогічних якостей майбутнього вчителя складається з логічної послідовності низки стадій: адаптивної, конструктивної, реалізаційної та продуцентної, що наповнюються специфічним змістом та засобами.

В подальших розвідках слід звернути увагу на детальнішому описанні кожної з стадій.

Література

1. Демчук К. Формування лідерських та професійних якостей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / Катерина Демчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. - 2012 - № 6 (Ч. 1). – С.161-166.

2. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії. Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу. – 1997. – 302 с.

3. Помиткін Е. О. Естетичні якості особистості у становленні професійної майстерності фахівця / Е. О. Помиткін // Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навчальний посібник [За ред. П.С. Перепелиці, В.В.Рибалки]. – Хмельницький : ТУП, 2001. – С. 104-109.

Н. А. Зинченко, А. В. Зинченко

ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

В статье предпринята попытка системного анализа организации процесса формирования профессионально-педагогических качеств личности будущего учителя. Охарактеризованы алгоритм и стадии формирования (адаптивная, конструктивная, реализационная, продуцентная). Определены основные задачи и средства формирования качеств на каждой из стадий.

Ключевые слова: профессионально-педагогические качества, педагогическое мастерство, профессиональная подготовка, будущий учитель, средства формирования.

N. A. Zinchenko, O. V. Zinchenko

PECULIARITIES OF FORMING THE PEDAGOGICAL QUALITIES OF INTENDING TEACHERS

The article deals with the system analysis of the professional and pedagogical qualities of intending teachers forming process. The characteristics of the algorithm and its formative stages (adaptive, constructive, realizable, and producing) are shown. The main objectives and means of forming the qualities on each stage are defined.

Key words: professional and pedagogical qualities, pedagogical skillfulness, professional training, intending teachers, forming means.